

УДК 338.303.43

*А.Е. ЮЗЕФОВИЧ, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН,
головний науковий співробітник
Інститут продовольчих ресурсів НААН*

Антикризова стратегія виробництва сировинних і продовольчих ресурсів

Постановка проблеми. Новітня історія України на рубежі тисячоліть розпочалася у складних умовах. Ставши незалежною, одна з найбільших держав Європи пішла шляхом трансформації директивно-планової економіки в ринкову.

Наявність потужного промислового й аграрного комплексу не стала гарантією очікуваного соціально-економічного прориву України до складу високорозвинутих держав світу. Техніко-технологічна невідповідність її виробничої бази сучасним вимогам і стандартам виявилася значною.

На перешкоді швидкому досягненню економічного прогресу також постали диспропорції в структурі промисловості. На території України на початку реформ функціонувала переважно не цілісна збалансована автономна система, а окремі розрізнені виробництва, об'єднані в єдиний технологічний комплекс, який формувався впродовж багатьох років на теренах колишнього Радянського Союзу.

Одночасно перед однією з найважливіших виробничих сфер забезпечення життєдіяльності суспільства – сільським господарством – виникла особливо гостра про-

блема докорінної зміни земельних відносин і на цій основі перехід до нових форм організації виробничої діяльності на селі.

Структурна перебудова й техніко-технологічне оновлення виробничої бази національної економіки були одними з першочергових завдань у непрості часи державотворення та ринкових перетворень форм власності й господарювання.

Найскладніша фаза процесу формування ринкової економіки в Україні з 1991 по 1999 рік супроводжувалася спадом обсягів валового внутрішнього продукту (ВВП). Перелом на краще відбувся у 2000 році, з якого ВВП почав зростати. Проте фінансово-економічні кризи 2004-2005 та 2008-2009 років у подальшому неодноразово погіршували макроекономічну ситуацію в державі.

Як показує світовий досвід, особливу загрозу стабільному функціонуванню та розвитку національних економічних систем несуть не тільки глобальні фінансово-економічні кризи, але й природні катаклізми, техногенні катастрофи, соціально-політичні потрясіння, військові конфлікти та довготривалі протистояння. Загроза продовольчій безпеці, життю і здоров'ю людей значно зростає, коли кілька кризових явищ різного походження й масштабів збігаються

© А.Е. Юзефович, 2014

за часом і спрямованістю негативного впливу на певних територіях.

Україна – молода держава, але вже за короткий історичний період на власному досвіді пізнала негативні наслідки багатьох із згаданих подій та явищ.

З огляду на це необхідно цілеспрямовано формувати антикризовий потенціал вітчизняної економіки, окремих галузей, регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У 1987 році в доповіді комісії ООН «Наше спільне майбутнє» було обґрунтовано критерій, згідно з яким кожне покоління, забезпечуючи власну життєдіяльність, не повинно внаслідок нерационального використання природних ресурсів обмежити або позбавити наступні покоління можливостей задовольняти свої потреби.

Цей критерій в аспекті практичного застосування й дотримання знайшов відображення в понятті «сталий розвиток». У подальшому тлумачення сутності останнього розширювалося та доповнювалося в контексті необхідності розв'язання глобальних проблем людства: забезпечення гарантій існування сучасних і майбутніх поколінь у гармонійному поєднанні з природним середовищем, не допускаючи вичерпання його потенціалу.

Процес уточнення змісту терміна «сталий розвиток» не оминув також вітчизняних економістів-дослідників, кожен з яких аргументує свій погляд із цього питання в різних соціально-економічних контекстах. Термін «сталий розвиток» широко використовується в законодавстві, програмах діяльності органів виконавчої влади, в наукових публікаціях вітчизняних учених. Одночасно у засобах масової інформації, у виступах політиків та представників бізнесу його зміст трактується в довільній формі.

Можна припустити, якщо термін «сталий розвиток» багатозначний, то це є свідченням відсутності концептуальної єдності, передусім, серед представників наукових кіл. І як наслідок, коли аналітичний процес вступає у фазу інтерпретації статистичної інформації, то висновки й пропозиції нерідко є суперечливими і такими, що неадекватно відображають саме явище «сталий розвиток».

Переважає більшість уточнень, які тривалий час вносяться в зміст поняття «сталий розвиток», спрямовані на розширення сфери його застосування доповненням іншими галузями. Серед його ознак переважають гармонійний, збалансований, узгоджений тощо. В підсумку «... сталий розвиток являє собою узгоджений розвиток економіки, соціальних процесів та навколишнього природного середовища» [2, с.167].

З огляду на це заслуговують на увагу роботи, в яких здійснено узагальнюючий аналіз еволюції тлумачення сутності категорії «сталий розвиток» й індикаторів цього процесу [2, с.167-184; 2, с. 64-69]. Категорія, що розглядається, це інтегральний вираз двох складових – «розвиток» і «сталий». Інтерпретація сутності й визначення критеріїв категорії «розвиток» залежить від того, в якій галузі науки вони здійснювалися. Для розвитку біологічних популяцій, а також соціально-економічних систем різних суспільно-політичних формацій визначальними є його спрямованість і стійкість.

Ці принципи, зокрема, відображені у такому визначенні: «... развитие – процес упорядоченный, способный в значительной степени сопротивляться нарушающим воздействиям, оказываемым на него «извне» или «изнутри» [7, с. 94]. Останнє забезпечується «интенсивным отбором стабилизирующих факторов».

Щодо терміна «сталий». Синонімами цього слова в українській мові є такі: незмінний, постійний, стабільний, стійкий, усталений. Кожне із цих слів має свій особливий зміст у разі використання його для характеристики процесів і явищ. Із цього приводу окремі дослідники зазначають, що у звіті вищезгаданої комісії ООН «термін сталий розвиток (з англ. *"sustainable development"*) запропонований, імовірно, за аналогією з біологічним терміном «стійкість» (*sustainability*)» [6, с. 66]. У російських публікаціях переклад здійснено у відповідному варіанті – «устойчивость развития».

У наукових виданнях, під час дискусій на конференціях із питань забезпечення сталого розвитку національної економіки, окремих галузей і регіонів наголос робиться, головним чином, на позитивних чинниках

сприяння цьому процесу. Факторам же, які протидіють прогресу та в певний критичний момент можуть його загальмувати, або ж навіть повернути в зворотному напрямі, приділяється значно менше уваги. І це при тому, що вітчизняна економіка дуже чутлива, насамперед, до непередбачуваних кризових явищ різного походження й масштабів за наслідками, а саме до світових фінансово-економічних криз, природних катаклізмів, техногенних аварій та катастроф, військових протистоянь.

Мета статті – визначити коло реальних і потенційних загроз сталому розвитку продовольчої системи України, виникнення яких у майбутньому й розміри нанесених збитків мають вірогідний характер. Проаналізувати можливості прогнозування виникнення кризових ситуацій в національній економіці, обґрунтувати засоби їх запобігання і нейтралізації.

Привернути увагу науковців, викладачів, аспірантів економічного профілю щодо необхідності розширення та поглиблення досліджень із питань формування антикризової стратегії розвитку сільського господарства і харчової промисловості.

Виклад основних результатів дослідження. У дев'яностих роках минулого століття, на початковій стадії трансформації національної економіки на ринкових засадах, кардинальні зміни у всіх сферах життєдіяльності суспільства відбувалися дуже швидко й не завжди давали відчутні позитивні результати.

Обсяги ВВП протягом 1991-1999 років щорічно зменшувалися. Мінімальна величина цього показника 40,8% порівняно із 1990 роком була зафіксована у 1999 році. На той час у країні вже були сформовані правові та соціальні засади ринкової економіки, з'явилися позитивні ознаки активізації виробничої й підприємницької діяльності та на цій основі визначилися можливості подолання спаду ВВП і його подальшого зростання.

З огляду на це особливо важливого значення набула проблема вибору стратегії розвитку національної економіки на перспективу, тобто цілей, пріоритетів, ресурсів, засобів та методів досягнення.

Першочерговим кроком на цьому шляху необхідно було здійснити прогноз потенціалу стабілізації й зростання вітчизняної економіки. Його ефективне використання мало б забезпечити гідний рівень життя населення України, становлення її у світовому співтоваристві як самодостатньої високорозвинутої держави.

Суспільство на той час очікувало від законодавчої і виконавчої влади визначення перспектив досягнення прогресу України. Для відповіді на це питання згідно з розпорядженням Президента України від 26 лютого 1998 року № 43 було розроблено Програму «Україна 2010» [12].

«В основу Програми покладено фундаментальну ідею – забезпечення пріоритету прав і безпечної життєдіяльності людини, оцінку стану реалізації в Україні та визначення відповідних інтегральних прогнозних показників на період до 2010 року. Таким чином, проблема прогнозування розвитку подій та окремих економічних процесів, як основи для наступних практичних дій, стала особливо актуальною» [12, с. 3]. Для її розв'язання застосовувалася сучасна на той період методологія розрахунків і експертних оцінок обґрунтування.

Особливе значення програми полягало в тому, що її розробка була першою спробою у новітній історії України окреслити перспективи розвитку держави на такий тривалий період. Проект програми пройшов широке громадське обговорення й одержав підтримку.

Нині, з позиції 2014 року, необхідно, а для цього є вже всі можливості, порівняти прогнозні очікування розвитку вітчизняної економіки в 2001-2010 роках із реальним розвитком подій і станом речей. Важливо також осмислити досвід розробників програми – "спеціалістів міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, вчених Національної академії наук, наукових установ при Раді національної безпеки і оборони» [12, с.3]

На їхнє переконання макроекономічна ситуація в Україні в 2001-2010 роках мала сприяти активізації виробничої й підприємницької діяльності, підвищенню добробуту населення.

Переконали аргументи щодо високої вірогідності досягнення передбачених у програмі показників соціально-економічного розвитку суспільства були обумовлені певними допущеннями, а саме: зростанням обсягів ВВП, стабільністю національної валюти, низькими темпами інфляції, підвищенням платоспроможності населення тощо. Оптимізм розробників програми ґрунтувався на визначених позитивних тенденціях становлення і реалізації потенціалу ринкової економіки.

Але спочатку в прогнозованому періоді на перешкоді реалізації цих сподівань стали економічні кризи 2004-2005 та 2008-2009 років, торговельні війни, проблеми з газопостачанням тощо. Згадане неминуче вплинуло на розвиток подій у подальшому, внаслідок чого значна частина передбачень розробників програми станом на визначену дату – 2010 рік – не здійснилася. Внутрішні й зовнішні, часто негативні, обставини за своїм впливом виявилися значно складнішими для вітчизняного економічного потенціалу, ніж його спроможність протидіяти їм і забезпечити стабільний розвиток.

У 2001-2005 роках прогнозні макроекономічні показники у середньому за цей період майже збіглися з реальними: приріст обсягів ВВП дорівнював відповідно 7,0 і 7,7%, інфляція – 7,0 та 7,2%. Курс долара залишався стабільним.

У 2006-2010 роках макроекономічна ситуація відчутно погіршилася. Середньорічний приріст обсягів ВВП знизився до 1,3% (очікувалося підвищення до 8%), інфляція дорівнювала 14,4% (прогноз 5%). Курс долара зріс від 5,05 до 7,93 грн.

На тлі зростання інфляції й падіння курсу національної валюти купівельна спроможність населення помітно знизилася. Якщо в 2001-2005 роках індекс реальної середньомісячної заробітної плати працівників становив 118,4%, то в 2005-2010-му – відповідно 107,6%.

Не останню роль у загостренні негативних процесів у соціально-економічній сфері як у той час, так і тепер відіграє низька стійкість економіки в умовах посилення проявів глибинних наслідків кризових явищ різного походження.

У нестабільних умовах господарювання результати виробництва, зокрема в продовольчій системі, нерідко формуються під впливом непередбачених та неконтрольованих чинників, недостатньо дієвих економічних механізмів і регуляторів.

Як показує набутий досвід стратегічного прогнозування й розробки програм розвитку продовольчої системи України, однією з важливих гарантій їх реалізації є стабільність і передбачуваність макроекономічної ситуації.

Орієнтовна класифікація непередбачуваних у часі настання й проявів дестабілюючих загроз і ризиків розвитку сільського господарства та харчової промисловості України можна розглядати у такому варіанті.

Економіка. Фінансово-економічні кризи: світові, національні, союзів і блоків, регіональні, галузеві тощо. Торговельні війни. Економічні санкції. Протекціонізм. Кон'юнктура на сировинних та продовольчих ринках.

Природні катаклізми. Глобальні кліматичні зміни. Посуха. Вимерзання посівів. Повені. Землетруси. Чинники космічного походження.

Техногенні катастрофи. Аварії у великих масштабах на об'єктах: енергетики, хімії, нафто-, газо-, аміакопроводів, на транспорті.

Епідемії в галузях рослинництва і тваринництва.

Біологічні загрози життю й здоров'ю людей сучасного і наступних поколінь, навколишньому середовищу внаслідок неконтрольованого використання ГМО та застосування хімічних засобів боротьби із шкідниками і хворобами у сільському господарстві.

Нестабільність у суспільстві. Політичні протистояння. Загострення відносин між владою й суспільством. Військова загроза. Агресія. Військові дії.

Послаблення пильності та уваги навіть до перших ознак появи хоча б однієї з наведених вище загроз, особливо природного походження, небезпечно.

На тлі глобальних кліматичних змін частка пересіву озимих культур в Україні в середньому за 1990-2012 роки становила 18%, а в окремі роки перевищувала 40 і навіть 60%. Помітне потепління викликало міграцію на територію України екзотичних для

цих широт збудників хвороб і шкідників сільськогосподарських культур, що значно погіршує фіто-санітарний стан посівів.

Як переконає світовий досвід, епідемії інфекційних захворювань серед свійських тварин і птиці нерідко виходять із-під контролю, і якщо карантинні заходи не можуть зупинити їхнє поширення, влада змушена приймати рішення про знищення багато тисяч голів свиней, худоби та птиці. І як наслідок, може настати дефіцит продукції тваринництва.

У Законі України «Про основи національної безпеки України» винесений у заголовок термін розглядається як «... захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам...» [3].

У цьому аспекті **антикризовий потенціал** продовольчого комплексу – це спроможність сільського господарства й харчової промисловості забезпечити продовольчу безпеку на основі збалансованого із платоспроможним попитом населення виробництва сировинних і харчових продуктів не тільки в стабільних умовах господарювання, але й під час екстремальних ситуацій.

Найважливішими чинниками, які визначають рівень антикризового потенціалу держави, у тому числі продовольчого комплексу, є такі: золотовалютні резерви країни; стабільність національної валюти; рівень інфляції; платоспроможний попит населення; конкурентоспроможність галузей національної економіки; рентабельність виробництва; доступність кредитів у національній та іноземній валюті; резерви й запаси сировинних і продовольчих ресурсів; розвиток ринкової інфраструктури; рівень експансії на світові ринки сировинних і продовольчих ресурсів; відповідність матеріально-технічної бази сільського господарства та харчової промисловості сучасним вимогам і стандартам; використання інноваційних технологій у виробництві сільськогосподарської сировини і харчових продуктів; стійкість урожайності й обсягів виробництва продукції рослинництва і тваринництва; ви-

робнича та підприємницька активність населення сільських територій щодо виробництва сільськогосподарської продукції.

Згадані фактори діють як у режимі забезпечення сталого розвитку, так і запобігання потенційним загрозам продовольчій системі та безпеці.

У разі необхідності нейтралізації реальних загроз у кожному конкретному випадку необхідно застосовувати відповідні засоби й методи оперативного реагування в кризових ситуаціях.

За даними літературних джерел, у європейських країнах індикаторами сталого розвитку аграрного виробництва є «комбінований індикатор, що об'єднує середню врожайність і тенденцію її зміни» [1, с. 69]. Для оцінки антикризового потенціалу сільського господарства, на нашу думку, цих показників недостатньо.

В Україні впродовж багатьох років спостерігаються значні коливання врожайності сільськогосподарських культур. У період 2000-2013 років максимальна врожайність озимої пшениці 37,1 ц/га була у 2008 році, а мінімальна 14,1 ц/га, тобто в 2,2 раза менше, – у 2003 році. Кукурудза – відповідно 68,1 ц/га – у 2013-му і 30,1 ц/га – у 2000 році. Різниця в 2,6 раза. В екстремальних умовах в окремі роки низький рівень урожайності сільськогосподарських культур може викликати дефіцит сировини для харчової промисловості.

З огляду на це індикатором антикризової спроможності сільського господарства, на нашу думку, поряд із згаданими вище має бути показник стійкості виробництва.

На початку вісімдесятих років минулого століття в Інституті економіки АН України проводилося дослідження динамічної стійкості сільськогосподарського виробництва в розрізі областей та природно-кліматичних зон України. Сутність цього явища була сформульована так: «устойчивость развития сельского хозяйства – это способность отрасли обеспечивать достижение целевого уровня производства при условиях соблюдения заданных темпов роста и минимальных отклонений от установленной траектории развития. Таким образом, три показателя – достигнутый уровень производства, его среднего-

довою прирост и коэффициент вариации – могут дать довольно полное представление о динамической устойчивости сельскохозяйственного производства» [14, с.126-127].

У контексті класичного визначення змісту терміна "сталий розвиток" його найважливішою ознакою є дотримання принципу турботи сучасників про наступні покоління шляхом ощадливого використання природних ресурсів і збереження довкілля.

Водночас результати наукових досліджень показують, що в Україні родючість ґрунту погіршується. "За період із 1990 по 2011 рік індекс родючості ґрунтів (розраховується за показниками вмісту гумусу в орному шарі) знизився від 1,00 до 0,71. Баланс поживних речовин у землеробстві, який обчислюється за показниками виносу та надходження поживних речовин, є від'ємним. Крім того, щороку змивається 15 т/га ґрунту" [10, с. 10].

Родючі землі – невідтворний ресурс, альтернативи їм у забезпеченні продовольчої безпеки не існує. Вони мають служити людям поки існує життя на планеті.

Збереження земель сільськогосподарського призначення, а особливо родючості ґрунтів у глобальному вимірі має стати індикатором цивілізації зрілості суспільної свідомості сучасної цивілізації.

У матеріалах програми «Україна 2010» було зроблено наголос на особливій ролі харчової промисловості у національній економіці за такими ознаками: «... продовольчі товари – найбільш ліквідна частка промислової продукції, потужне джерело накопичення інвестиційних ресурсів» [8, с. 21]. Проте на відміну від оптимістичних прогнозних оцінок реальна ситуація в країні останніми роками не сприяла техніко-технологічному оновленню окремих галузей харчової промисловості на інвестиційно-інноваційній основі.

За підсумками функціонування борошно-круп'яної галузі у 2012 році рівень рентабельності дорівнював (-0,1%), а кількість підприємств, які одержали збиток, 38,5%. Відповідні показники по інших галузях були такими: виробництво хліба та хлібобулочних виробів (-0,6%, 38,7%), плодоовочеконсервної продукції (0,3%, 43,3%), переробка

молока й вироблення сиру (3,7%, 30,2%), виробництво м'яса та м'ясних продуктів (3,5%, 36,4%), виробництво цукру (-4,9%, 72,8%) [9].

Значні розбіжності прогнозних оцінок і реальних обсягів виробництва окремих видів сировинних та продовольчих ресурсів викликані змінами кон'юнктури на вітчизняному й світових ринках продовольства. Наприклад, середньорічні обсяги виробництва насіння олійних культур у 2006-2010 роках передбачалися на рівні 2,6 млн т, фактично цей показник сягнув до 8,4 млн т.

Водночас запровадження режиму ліцензування обсягів виробництва цукру зумовило скорочення посівної площі та валових зборів цукрових буряків [4]. При прогнозі середньорічного врожаю 26 млн т, фактично мали 15,3 млн т буряків. Відповідно середньорічне виробництво цукру у 2006-2010 роках становило 1,8 млн т (прогноз 3,0 млн т).

Бізнес у сфері виробництва харчових продуктів заінтересований у стабільному функціонуванні сільського господарства, стійкому виробництві сировинних ресурсів у передбачених обсягах.

Важливим аргументом обґрунтування перспективного розвитку харчової промисловості є прогноз соціально-економічного становища в країні на тривалий період.

Засади формування прогнозних і програмних документів досягнення стратегічної мети суспільного прогресу України визначає Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» прийнятий Верховною Радою 23 березня 2000 року [5].

Згідно з нормою Закону державне прогнозування повинно здійснюватися на короткостроковий (1 рік), середньостроковий (5 років), а також на триваліший період. Основними вимогами до результатів експертно-аналітичних передбачень є їхня наукова обґрунтованість та об'єктивність.

Неухильне дотримання цих вимог особливо важливе, оскільки на основі прогнозних величин макроекономічних показників розвитку національної економіки органи виконавчої влади всіх рівнів управління мають розробляти відповідні програми й визначати заходи щодо їх втілення в життя.

Очікувані в прогнозованому періоді макроекономічні координати соціально-економічного становища держави, зокрема, обсяги ВВП, курс вітчизняної валюти, рівень інфляції та реальної заробітної плати, фонд споживання, дефіцит бюджету, державний борг тощо мають бути переконливими аргументами для концентрації зусиль і ресурсів щодо їх поліпшення як відповідального кроку на шляху подальшого розвитку України.

Вітчизняний бізнес у цьому випадку також оцінює можливий рівень стабільності й сприятливості умов господарювання у сфері своєї діяльності, визначає необхідність та можливість використання власних коштів, залучення кредитів, іноземних інвестицій для активізації виробництва і підприємництва.

У зв'язку з інтеграцією України у світовий економічний простір міжнародні та іноземні фінансові установи, комерційні структури, які зацікавлені налагодити свій бізнес в Україні, постійно здійснюють моніторинг її економіки, соціально-політичної ситуації, законодавства, фінансово-бюджетної й податкової політики тощо. Одночасно закордонні рейтингові агентства систематично публікують у засобах масової інформації власні експертні оцінки згаданих процесів і явищ.

У науковій доповіді Інституту економіки та прогнозування НАН України «Оцінка впливу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на економіку України» оприлюднено «базовий прогноз розвитку економіки України» на 2014-2018 роки [11, с. 15]. Щорічний приріст ВВП у середньому за цей період очікується на рівні 3%, приватне споживання 3,9, валове нагромадження основного капіталу 4,9%. За попередніми підсумками 2014 року макроекономічна ситуація в середньостроковому періоді може бути складнішою, ніж передбачається. Негативні тенденції в економіці за останні п'ять років, починаючи з 2009-го, не тільки не подолані, а, навпаки, набули загрозливих ознак для національної безпеки. У 2013 році приріст ВВП дорівнював нулю. Курс долара у вересні 2014 року перевищив 14 грн. Зростала інфляція. Наразі у поточному році в країні очікується спад обсягів виробництва ВВП.

Відповідно до статті 5 Закону України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України» показники прогнозних і програмних документів є орієнтиром для розроблення, зокрема, суб'єктами підприємницької діяльності власних прогнозів, планів, бізнес-планів та інших документів [5].

Розвиток харчової промисловості повинен узгоджуватися з темпами зростання платоспроможного попиту населення на харчові продукти, а також із прогнозованими обсягами виробництва сільськогосподарської сировини й експортних поставок.

Згідно з розробкою прогнозних показників «Стратегічні напрями розвитку сільськогосподарства України на період до 2020 року» у 2020 році очікуються такі обсяги виробництва (тис. т), відповідно за оптимістичним і песимістичним варіантами: зерно 80000 ÷ 60000; цукрові буряки 35000 ÷ 25000; соняшник 5568 ÷ 4000; м'ясо (забійна маса) 4365 ÷ 2559, у тому числі ВРХ 1392 ÷ 520; молоко 23000 ÷ 12450 [13, с.82].

Безсумнівно, що при визначенні згаданих прогнозних обсягів виробництва були враховані тенденції розвитку галузей сільськогосподарства і ресурси, які можуть бути задіяні для досягнення показників оптимістичного варіанта прогнозу, а також обставини, за яких може відбутися настання песимістичного. Проте вірогідність кожного з них не визначена. Тобто, вони розглядаються як рівнозначні.

У такому випадку харчова промисловість не має чіткого орієнтира на перспективу щодо можливостей закупівлі необхідних обсягів сировинних ресурсів вітчизняного виробництва. Останнє особливо помітно на прикладі прогнозних показників на 2020 рік, коли за оптимістичним варіантом виробництво м'яса ВРХ очікується у 2,7 раза більшим, ніж за песимістичним, молока – відповідно у 1,8 раза, цукрових буряків – у 1,4 раза тощо. А при виникненні непередбачених та неврахованих кризових ситуацій невизначеність щодо можливих обсягів виробництва сировинних ресурсів у сільському господарстві зростає.

Залишається сподіватися, що оптимізм авторів розробки небезпідставний. Адже аг-

рарний сектор національної економіки останнім часом упродовж тривалого періоду забезпечує зростання виробництва продукції. До того ж потенціал сталого розвитку галузі має свої перспективи. Так, "рівень урожайності сортів і гібридів при запровадженні розроблених в установах НААН технологій становить: озимої пшениці 7,5–9,5 т/га, кукурудзи 9,0–13,0, сої 3,5–4,6 т/га" [10, с. 12].

У свою чергу виробництво сільськогосподарської продукції в господарствах населення як із метою самозабезпечення, так і виробництва товарної продукції є особливо важливим, а щодо продукції тваринництва, то на сучасному етапі – вирішальним, стабілізуючим та антикризовим фактором забезпечення продовольчої безпеки.

Висновки. Самозабезпеченість національної економіки сировинними й продовольчими ресурсами в стабільних умовах, навіть тривалий період, не гарантує продовольчу безпеку населення країни в критичних ситуаціях під час глобальних фінансово-економічних криз, проявів наслідків згубних стихійних явищ, техногенних аварій і катастроф, соціально-політичних потрясінь, військових конфліктів між державами.

Враховуючи згадані обставини, а також несподіваність їх настання, необхідно зосередити увагу представників наукових кіл та органів виконавчої влади на розробці стратегії й ефективного антикризового механізму, який можна буде негайно задіяти в разі появи ознак загрози виникнення надзвичайної ситуації на рівні національної економіки, галузей і підприємств.

Список використаних джерел

1. Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван та ін.]; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера; НААН України; Інститут екон. та прогнозув. – К., 2009. – 432 с.
2. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення: моногр. / О.М. Алимов, А.І. Даниленко, В.М. Трегубчук та ін. – К.: Об'єднаний ін-т економіки НААН України, 2005. – 540 с.
3. Закон «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19 черв. 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
4. Закон України "Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру" № 758-XIV від 17 черв. 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/758-14>.
5. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 1602-III від 23 берез. 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.
6. *Ібатулін Ш.І.* Стан та перспективи капіталізації земельних ресурсів регіону в контексті сталого розвитку України / Ш.І. Ібатулін, М.А. Хвесик, Й.М. Дорош. – К.: «Вид-во «Наукова думка» НАН України», 2014. – 198 с.
7. Кейлоу П. Принципы эволюции; пер. с англ. / П. Кейлоу. – М.: Мир, 1986. – 128 с.
8. Конспект Програми «Україна 2010». – К., 1999.
9. Концептуальні засади галузевої паспортизації харчової індустрії України / [М.П. Сичевський, О.І. Куць, О.В. Коваленко та ін.] – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 264 с.
10. Нова стратегія виробництва зернових та олійних культур в Україні / В.Ф. Петриченко, М.Д. Безуглий, В.М. Жук, О. О. Івашенко. – К.: Аграр. наука, 2012. – 48 с.
11. Оцінка впливу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на економіку України: наук. доп.: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2014. – 102 с.
12. Програма «Україна 2010». – К., 1999.
13. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства на період до 2020 року. – К.: ННЦ УАЕ, 2012. – 148 с.
14. *Юзефович А.Э.* Аграрный ресурсный потенциал: формирование и использование / А.Э. Юзефович. – К.: Наук. думка, 1987. – 176 с.
15. Caring For the Earth. A Strategy for Sustainable Living. – Cland, Switzerland: IUCN / UNEP / WWF, 1991.
16. Indicators of sustainable development: framework and methodologies. – New York: UN, 1996.
17. Indicators of sustainable development: guidelines and methodologies. – New York: UN, 2001.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2014 р.

*